

KAZAKISTAN'DA SIYASİ DİLBİLİMSEL SORUNLAR VE KIRIL ALFABESİNDEN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ

POLITICAL LINGUISTICS PROBLEMS AND TRANSITION FROM CYRILLIC TO LATIN ALPHABET IN KAZAKHSTAN

Zhazira OTYZBAY*

Öz

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti 2025 yılında tamamen Yeni Kazak Latin alfabesine geçecektir. Bu konu 2006 yılı Yirmi Dört Ekim'de Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından Kazakistan Halklar Asamblesinin XII. Toplantısı'nda ilk defa devlet bazında dile getirilmiştir. Ancak bu söylem Kazak dili uzmanları, akademisyenler, siyasetçiler, sivil toplum kurumları temsilcileri ve halk tarafından tepki görek çeşitli tartışmalar başlamıştı. 2012 yılı On Dört Aralık'ta Cumhurbaşkanı tarafından yapılan "Halka Sesleniş" konuşmasında "Kazakistan- 2050" adlı strateji programını açıklarken 2025 yılında kesin olarak Yeni Kazak Latin alfabesine geçiş konusu tekrar gündeme getirilmiştir ve Kazakistan toplumunda bu konu üzerinde tartışmalar devam etmiştir. Bu olumlu ve olumsuz bakış açısını ifade eden farklı argümanlarla ileri sürülen tartışmalardan Kazakistan toplumu Latin alfabesine geçmeye hazır olmadığı gözlemleniyordu. Ancak son 2017 yılı Yirmi Altı Ekim'de Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan Latin Alfabetine Geçiş Hakkında 569 Nolu Kararname ile konu yeniden gündeme düşmüştür. Bu sefer Latin alfabesine geçiş Kazakistan toplumu tarafından büyük heyecanla karşılandı ve destek gördü. Bunun üzerine Parlamente'ye Yeni Kazak Latin Alfabeti üzerine yüzlerce taslak teklif edilmiş ve bugüne kadar iki ayrı taslak kabul edilip daha sonra düzeltmeler yapılarak 2018 yılı On Dokuz Şubat'ta son taslak onaylanmıştır.

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyetinin Latin alfabesine geçişinin bu kadar gecikmesinde ülkenin çok etnoslu ve iki dilli olma faktörünün önemli rolü var. Bu önemli faktör Kazak Milli Latin alfabesine geçişi geciktirdiği gibi, Kazakistan'ın devlet dili statüsüne sahip olan Kazak dilinin de yaşamın her alanında yaygın ve etkin kullanılmasını engellemiş ve halen engellemektedir. Eldeki araştırmada Kazakistan'da kullanılan Arap, Latin, Kiril ve Yeni Kazak Latin alfabelerinin kısaca tarihçesi ve alfabe değişimlerinin siyasi, kanuni ve siyasi dilbilimsel nedenleri, Kazak dilinin etkin kullanılmamasına neden olan tarihi dilbilimsel, siyasi dilbilimsel faktörler ele alınmakta, sorunlara çözüm önerileri getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Alfabe Değişimi, Siyasidilbilim, Kazakça, Kiril Alfabeti, Latin Alfabeti, Kazak Kiril Alfabeti, Yeni Kazak Latin Alfabeti.

Abstract

The Republic of Kazakhstan will be completely converted to Latin alphabet in 2025. This issue was mentioned first time by President Nursultan Nazarbayev on October 24, 2006 on the Assembly of Nations meeting. After that various discussions were started by Kazakh language experts, academicians, politicians, representatives of civil society organizations and the public. On December 14, 2012, when the "Kazakhstan-2050" Strategy Programme was announced to the public by the President, was also mentioned the transition to Latin alphabet in 2025. It was brought to the agenda again and discussions continued on this issue in Kazakhstan. It was observed that the Kazakhstan society was not ready to pass to the Latin alphabet. However, with the Decree No. 569 on the Transition to the Latin alphabet approved by the President on 26 October 2017, the issue has re-emerged. This time, the transition to the Latin alphabet was met with great excitement by the Kazakhstan society. Hence, hundreds of New Kazakh Latin Alphabets drafts were proposed to the Parliament and two drafts have been accepted so far and the final draft was approved on February 19, 2018.

The fact that the being multiethnic and bilingual society of Kazakhstan plays an important role in the delay of the transition of the independent Republic of Kazakhstan to the Latin alphabet. This important phenomenon has delayed the transition to the Kazakh national Latin alphabet and hampered the widespread and effective use of Kazakh language, which has the status of state language, in all areas of life. In the present study, the history of the alphabets used in Kazakhstan and the political, juristic and political linguistic reasons of the alphabet changes are discussed.

Keywords: Alphabet, changing alphabet, political linguistics, language policy, Kazakh language, script, The Cyrillic Alphabet, The Latin Alphabet, The Kazakh Cyrillic Alphabet, The New Kazakh Latin Alphabet.

Giriş

Kazakistan'da son zamanda gündemden düşmeyen meselelerden biri Kazak Kiril alfabesinden Yeni Kazak Latin alfabesine geçiş meselesidir. Bir asır içinde siyasî nedenlerden dolayı birkaç defa alfabe değiştirmek zorunda kalan Kazak toplumunda bu kez alfabe değiştirme meselesi bir hayli tartışmalara

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

neden olmaktadır. Alfabe değiştirmelerin nedenini ve tartışmaların dayanaklarını iyi anlamak için Kazakistan'da hangi alfabelerin kullanıldığı tarihsel olarak irdelenmesi gerekir.

1. Kazak Türklerinin Kullandığı Alfabeler

Birkaç yüzyıl boyunca Kazak halkı Arap alfabesine dayanan alfabe sistemini kullanmıştır. 1929-40 yılları arasında Kazak Latin alfabesi, 1940 yılından sonra ise günümüzde de kullanılan Kazak Kiril alfabesi kabul edilmiştir. Kazak toplumunda kullanılan Arap yazısıyla ilgili araştırmalarda Arap yazısı "kadim" ve "cedid" olarak ikiye ayrılır. Araştırmacıların belirttiğine göre "kadim" yazı sistemine XVI-XVII yy. arasındaki tarihî belgeler Türk halklarının ortak çalışmaları, "cedid" yazı sistemine ise *Türkistan ualayatu*, *Dala ualayatu* gibi ilk Kazak gazetelerinde kullanılan yazı sistemleri girer. Kadim yazı sistemi özelliği ünlü seslerin harf ile değil, fatha "fetha", damma "damme", kesra "kesre" hareketleriyle belirtilmesidir. Babas Abilkasimov'a göre "cedid" yazı sisteminde ise hareketlerin yerine genellikle ünlü harflerin yazıldığını ve Farsçada kullanılan p, ç, g, v harflerinin sürekli yazıldığını belirtmiştir. "Kadim" ve "cedid" Kazakça Arap alfabe sistemlerinin Kazakçaya özgü sesleri tam olarak vermediği hakkında *Türkistan ualayatu* (1870-1882), *Dala ualayatu* (1888-1902), *Aykap* (1911-1915) gazetelerinde zaman zaman eleştiri yazıları yayımlanmıştır (Abilkasimov, 1982, 15-20).

XIX. yy.'ın ikinci yarısında Kazak toplumunda alfabe meselesi alevlenir. Özellikle Rusça eğitim görmüş Kazaklar arasında Arap alfabesinin eksiklikleri öne sürülerek Kazak yazı sistemine Rus alfabesinin uyarlanması hakkında fikirler ortaya atılmaya başlar. Bu akımları kendi amaçları için fırsat bilen Rus misyonerleri Kazak yazı sisteminin kurulmasında Rus alfabesinin örnek alınmasını önermeye başlar. Kazak ses yapısını tam olarak karşılamayan Arap alfabesi yeni bir alfabeğe geçmeye müsait bir ortam yaratır. Kazak toplumunda ve diğer Türk kökenli halklardaki çeşitli görüşleri fark eden Rus misyonerleri bütün "Türk halklarının ortak kültürel ve manevi değerlerini ve ortak dil yapısını yok etmek için siyasî amaçlarıyla "Arap yazısı kullanışsız ve Kazak ses yapısını karşılamamakta" şeklindeki düşünceleri destekleyerek Kiril alfabesiyle yazılmış yeni Kazak alfabeleri ve kitaplarını yayımlamaya başlar. Bu misyonerler Kiril alfabesine geçme önerilerini o dönemde Rus okullarında Rusça eğitim görmüş olan Kazak gençleri aracılığıyla sürdürür.

Bu misyonerlerden biri Nikolay İvanoviç İlminski 8 ünlü 19 ünsüz harften oluşan ilk Kazak Kiril alfabe taslağını sunar. Bu taslağında İlminski Kazakçaya Rusçadaki я [ya], ю [yu] gibi harfleri dâhil etmez, bunun yerine iki ayrı harfle belirtir (İlminski, 1883, 3-6). Vasiliy Vasilyeviç Grigoryev "O peredaçe zvukov kirgizskogo yazıka bukvami russkoy azbuki (Kırgız¹ dilinin seslerinin Rus harfleriyle belirlenmesi)" adlı makalesinde Rusça я [ya], ю [yu] gibi harflerin kullanılması gerektiğini savunur (Grigoryev, 1863, 3-18). İlminski'den sonra 1879 yılında ilk Kazak öğretmenlerinden ve aydınlarından biri olan İbray (İbrahim) Altınсарın, Kazak çocuklarına Rus Kiril alfabesine dayalı Kazak Kiril alfabesini öğretmiştir. Altınсарın'ın Kiril alfabesine dayanan Kazak alfabesinde Kazakçanın ses yapısına özgü harfler kullanılmayıp tamamen Rus seslerinden oluşan Kiril alfabesi ve imlâsı kullanılmıştır (Altınсарın, 1879, 4-25). 1892 yılında Aleksandr Yefimoviç Alektorov "Russko-kazahskaya azbuka. K mudrosti stupen'ka (Rus-Kazak Alfabesi. Bilgiğe Basamak)" adlı 114 sayfalık çalışmasında 38 harfli Rus Kiril alfabesine dayanan Yeni Kazak Kiril alfabesini ve bu alfabeyle yazılmış 1300 tane Kazakça kelimeyi yayımlar. Bu alfabeде Alektorov Kazak dilinin ses yapısına uygun ә açık "e", ө "ö" ve "o" ile "u"nun arasındaki ұ, "ı" ile "i" arasındaki ses i sesini belirten ayrı harfler belirler ve bu alfabeğe Kazakçada olmayan ъ, ъ, в, ф, ц, ч, ш, я, ю, э, ё seslerini de ekler (Süleymenov, 1997, 15-48). 1897 yılında Vasiliy Vladimiroviç Katarinski, o dönemde Kazakların başkenti Orenburg şehrinde² yayınladığı Grammatika kirgizskogo yazıka. Fonetika, etimologiya i sintaksis "Kırgız Dilinin Dil Bilgisi. Ses Bilgisi, Köken Bilimi ve Söz Dizimi" adlı kitabında Kazakça için 9 ünlü 15 ünsüz olmak üzere 21 harfli Yeni Kazak Kiril Alfabesi'ni yayımlar (Süleymenov, 1997, 221-225). O dönemlerde sadece Kazak alfabesi değil, Çarlık Rusya'ya bağlı olan bütün Türk halklarının alfabelerini değiştirerek etkisini artırmaya çalışan Çarlık Rusyası'nın daha 31 Mart 1906'da, Rus olmayan halkların yazı sistemini Rus alfabesine geçirme hakkındaki kanunu çoktan onayladığı belirtilmektedir. Planlanan siyasetin amacı gizlenerek Temmuz 1910 yılında Petersburg'da düzenlenen kurul toplantısında "Rus yazısının sadece resmî evraklar ve eğitim kitaplarında kullanılması" hakkındaki yasa onaylanmıştır (Abilkasimov, 1982, 23).

¹ Çarlık Rusya döneminde Kazaklar için "Kaysak", "Kırgız-Kaysak", "Kırgız" adı, Kırgızlar için ise "Kara Kırgız" adı kullanılmaktaydı. Araştırmacı-gazeteci Maksim Nikolayev'e göre Kazaklar Rus Çarlığı arşivlerinde 1734 yılına kadar Kaysak, Kazak olarak anılmış olup, 1734'de Kazak hanı Abilhayır Han'ın oğlu Eralı Han'ın önderliğindeki heyetin Sankt-Petersburg'a gelmesi üzerine dönemin en güçlü gazetesi olan *Sankt-Peterburgskiy Vedomosti* gazetesinde Kazaklar için ilk defa "Kırgız" adı kullanılmış olup, bundan sonra Rus Çarlığı tarafından Kazaklar "Kırgız" adıyla anılmaya başlanmıştır. <http://www.baq.kz/blog/article/4823>.

² Orenburg, (Kazak Türkçesinde Orınbor) 1920----1925 yılları arasında resmî olarak KazAKSR'in başkenti idi.

Bu dönemlerde Kazaklar tarafından kullanılan Arap alfabesinin kullanışsızlığı tartışılırken ve aynı zamanda Rus misyonerleri tarafından yeni Kazak Kiril alfabesi taslakları hazırlanırken Kazak diline büyük emek veren dilbilimci Ahmet Baytursinov 1910 yılından itibaren Arap yazısının Kazak dilinin ses yapısına göre Kazak Millî Arap alfabesini geliştirerek 24 harften oluşan alfabe düzenler. Baytursinov'un alfabesinde Kazakçaya özgü ses özelliklerine yer verildiği ve Kazakçada olmayan sesler alınmadığı için bu alfabe Kazak yazı tarihinde ilk *Ullttik kazak jazı* "Millî Kazak Yazısı" olarak adlandırılmıştır. A. Baytursinov'un yenileştirdiği Arap yazısını kolayca ve hızlı bir şekilde öğrenen Kazak halkı yeniden Latin alfabesini öğrenmeye mecbur olacaktı (Saduakasov, 2012, 140-149).

XIX. yy.'ın ilk çeyreğinde Orta Asya halklarının arasında Latin alfabesine geçme konusu tartışılmaya başlar. Arap alfabesi eleştirilirken, diğer taraftan Rus misyonerleri tarafından Yeni Kazak Kiril alfabesi taslakları hazırlanırken Kazak aydınları tarafından memlekette Kazak alfabesi ve imlâsında yenilik yapma ile ilgili tartışmalar *Dala ualayatu*, *Aykap*, *Kazak* gazetelerinde, daha sonra 1920 yılından itibaren *Enbekşi Kazak*, *Jarşı*, *Jana Mektep* gazetelerinde yayımlanır ve 1920 yılından itibaren ciddi bir şekilde Latin alfabesine geçiş meselesi söz konusu olur. Özellikle *Enbekşi Kazak* gazetesinde N. Törekulov'un "Bize hangi alfabe gerekli", A. Baydildin'in "Yeni alfabe tarihinden", B. Baytoğayulı, K. Basimov, M. Dulatov, T. Şonanulı'nın "Bize Yeni Alfabe niçin gerekli", O. Jandosulı, M. Joldıbayev, K. Jubanov, E. Omarov, K. Kemengerov, N. Kaymekeulı, J. Aymautov, M. Muhtarulı'nın "Harfleri temelinden değiştirmek gerekli" v.s. ve Kazak olmayan G. İ. Broydo, N. Yakovlev, Polivanov, Navşirmanov, Prof. Aşmarin, Prof. Jüze, Ord. Prof. Bartold, Prof. L. Jirkov, Prof. B. Çobanzade gibi bilginlerin konuyla ilgili makaleleri mevcuttur. 1920'lerde Arap alfabesi kaldırılıp Latin alfabesine geçmeden önce Kazak aydınları bir tarafta "Latinciler" diğer tarafta "Arapçılar" veya "Kazakçılar" olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Kazak bozkırında Yeni Kazak Latin alfabesi taslakları 1924-1930 yılları arasında yapıldı. İlk Kazak Latin alfabesinin taslağı Nâzir Törekulov tarafından 1924'de Moskova'da Jana Alıpbı Turalı "Yeni Alfabe Hakkında" adlı kitabında yayınlandı. Onun alfabesinde 28 sese karşılık 28 harf belirlenmiş ve "ö", "ü" gibi ince ünlü sesleri belirtmek için o ve u'nun yanına kesme işareti konulmuştu. Örneğin, on "on", on' "ön", un "un", un' "ün". Aynı yıl 1924'de Halel Dosmuhamedov kendi Yeni Kazak Latin alfabe taslağını *Ak Jol* gazetesinde yayımlamıştır. Aynı yıl Muhtar Mirzaulı kendi Latin alfabe taslağını sunar. 1927 yılında Ä. Baydildaulı Moskova'da Latıñşıldar "Latinciler" topluluğunun sunduğu alfabe taslağını *Jana Alıpbı Turalı* adlı kitabında yayımlar. Bu alfabe 27 harf ve ince ünlüleri belirtmek için kalın ünlünün önüne getirilen bir apostroftan oluşmuştur. 1927'de *Teljan Şonanulı Tilşi* gazetesinde yayımladığı kendi alfabe taslağında 16 Türk halkının alfabeleriyle karşılaştırarak oluşturduğunu yazmış ve alfabede büyük harfler ele alınmamıştır. Şonanulı eğer Kazakçaya özgü seslerin hepsi dikkate alınırsa 47 harf oluşacağını belirtmiş ve alfabesinde 24 harf ve ince ünlüleri belirten kesme işareti kullanmıştır (Amirjanova, 2010, 15-32, Saduakasov, 2012, 131-153).

Latin alfabesine geçme taraftarları ile buna karşı çıkanların makaleleri ardarda çıkmaya devam ederken Kazak toplumunda bu meseleyi sonuçlandırmak gerekirdi. Bu amaçla 12-18 Haziran 1924 yılında Kazak AKSR'n başkenti Orınbor'da (Rusçası Orenburg) Kazak-Kırgız entelektüellerinin ilk kurultayı gerçekleşir. Kurultaya Ahmet Baytursinov, Alihan Bökeyhanulı, Eldes Omarulı, Nazir Törekululı, Halel Dosmuhamedulı, Teljan Şonanulı, Kanaş Kazanğapulı, İşanğali Arabayulı, Mirjakıp Dulatulı, Nurtaza Eralıulı, Manan Turğanbayulı gibi Kazak aydınlarının parlak temsilcileri ile Sovyetler Birliğinde tanınmış bilim adamları, Kırgızistan ve Başkurdistan'dan heyetler katılmış ve bu kurultayda Türk dillerinin ve özellikle de Kazak dilinin meseleleri ortaya konmuştur. Bu kurultay hakkında *Enbekşi Kazak* gazetesinin 23 Mayıs 1924 sayısında geniş bilgi verilmiştir. Filolog Mariya Maylıkutova, kurultayda özellikle beş meselenin üzerinde durulduğunu belirtmiştir:

- İmla kuralları
- Alfabe meselesi
- Kazakça terminoloji
- Sözlü edebiyat ürünlerini derleme faaliyetleri
- İlkokul eğitim programları

Bu kurultayda Ahmet Baytursinov'un hazırladığı Arap alfabesine dayalı yeni Kazak alfabesi üzerinde de durulur ve bu alfabe birçok öğretmenler ve halk tarafından kabul edilip, 1924 yılından itibaren resmi olarak kullanılmaya başlar, kitaplar basılır. Baytursinov'un alfabesi Tatar ve Özbekler tarafından da kullanılmaya başlar (Saduakasov, 2012, 143-144).

Kazak-Kırgız bilim adamlarının kurultayından 2 yıl sonra 1926 yılı 26 Şubat- 6 Mart aralığında Bakü'de Tüm Sovyetler Birliği I. Türkoloji Kurultayı gerçekleştirilir. Halk arasında "Türkçüler Kurultayı" olarak anılan bu kurultayda Sovyetler Birliğindeki Türk dilli halkların tarihini ve kültürünü araştırma, Türk

dillerinin akrabalığını inceleme, imla kurallarını oluşturma, terminoloji, alfabe değiştirme, özellikle de Türk halklarının yazısını Latin alfabesine geçirme meselesi üzerinde tartışılır. Kurultay'a tüm Sovyetler Birliği'nden %70 Türk dilli halkların temsilcilerinden olmak üzere 131 temsilci katılır. Kurultaya Türk dünyasının bilginleri ile birlikte ünlü türkolog bilginler L. V. Şerba, A. N. Samoyloviç, K. K. Yudahin, L. İ. Jirkov, N. F. Yakovlev, N. İ. Aşmarin yanı sıra Türk bilginlerden Köprülüzade, Hüseyinzade, Alman profesörleri Mensel, Barthold, Oldenburg katıldı. Kurultaya Kazak aydınlarından Ahmet Baytursınulı, Eldes Omarulı, Nazir Törekululı, Bilal Süleyulı, Aziz Bayseyitulı gibi aydınlar, bilginler, eğitim temsilcileri katıldı. Bu kurultayda Arap harfli yazıyı ve Latin alfabesini savunan taraflar olur. Ahmet Baytursınulı sunumunda "Harf meselesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Gücümüzü okul binalarını inşa etmeye, öğrenci yetiştirmeye harcamamız lazım" diye Latin alfabesine karşı çıkmıştır. Türkoloji kurultayı sonunda 7-101 oylama sonucunda tüm Türk dillerinin kademe kademe Latin alfabesine geçişine karar verilir. 7 Ağustos 1929'da SSCB Merkez Alfabe Komitesi ve SSCB Halk Komiserler Heyeti "Yeni Kazak alfabesinin kullanımı hakkında" kararı onaylanarak Kazakistan'da Latin alfabesinin kullanımı yasal olarak yürürlüğe girer. 1930 yılına kadar Latin alfabesine geçişi tamamlayan Sovyet hükümeti 1936-1940 yılları arasında Sovyetler Birliği'ndeki bütün halkların dillerinin Kiril alfabesine geçiş reformunu hazırlar ve bu süreç bizzat Moskova kontrolü altında yürütülür. Türk aydınlarının çoğu sürgüne yollanıp, birtakımı öldürüldükten sonra Kiril alfabesine geçişe karşı çıkanların sayısı pek azalır. 1940 yılının sonuna doğru Kazakistan'da "Latinleştirilmiş Kazak yazısını Rus alfabesine dayalı yeni alfabeğe geçirme hakkında" yasa onaylanır ve Kazak Kiril alfabesindeki harf sayısı 42 olarak belirlenir. Kazak SSC Yüksek Kurulu 10 Kasım 1940'da düzenlenen V. Oturumun kararıyla Kazak alfabesini Kiril alfabesi temelinde tekrar düzeltme çalışmaları başlar (Saduakasov, 2012, 136-158).

Dastan Eldesov "Kazak apokalipsisi" adlı bilimsel makalesinde Kazaklarda 2 defa ardarda alfabenin değişimi hakkında şöyle yazmaktadır: "Önemli kısmı Kazak siyasetçisi, aydını, yazar, sanatçı tabakasından oluşan 25 000 kişinin hayatını alan 1937-1938 yılındaki siyasî baskının yapılması ile açlık siyasetinin devamını getirmişti. Yazar, şair ve bilginlerin fiziksel olarak yok edilmesinden sonra Kazak halkında az görülen dilsel, kültürel ve dinî "kıtlığın" sırası geldi. Cehaletin yok edilmesi ve okuma yazmanın yaygınlaştırılması için Arap harfli yazı sisteminden Latin harfli yazıya geçilmesi gelişmeye katkı sağlaması beklenirken daha çok cehaleti, kültürsüzlüğü ve cahil ateizmi doğurdu. Latin yazısına geçiş, dilin temelini tamamen "karıştırılması" ve nesillerin tarihî-kültürel bağdan koparılması için iki defa değişimin yapılması için gerekli olmuştu. Bu durum hakkında 1925-1933 yılları arasında Kazakistan'da Tüm Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1. Sekreteri olan F. İ. Goloşekin Stalin'e yazdığı mektubunda alayla bahseder ("Sovetskaya Step" 20.11.1927): "...beşinci kademedeki kalan entelektüelleri yok etmek, tekrar Kazak alfabesini değiştirmek; bu şekilde yetişmekte olan yeni neslin kendi halkının tarihini okuma imkanı olmayacaktır". Kremlindeki "ilah" resmî olarak bu "planı" "Yoldaş Goloşekin! Bence, görev mektubunda geçen siyaset tek olan doğrudur" diyerek onayladı: (Yevraziya-kz 23.02.2007). Bu şekilde günümüze kadar süren Kazakların dili ve ruhu üzerinde görülmemiş "deney" başladı" (Eldesov, 2009, 1-2).

2. Bağımsızlık Döneminde Latin Alfabesine Geçiş ve Siyasî Dilbilimsel Sorunlar

1991'de Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kazak dilbilimcileri ilk defa Latin alfabesine geçiş meselesini ortaya koydu ve yeni alfabeğe geçişin yararı ve zararları konuşulmaya başladı. 24 Ekim 2006 yılında Kazakistan Halkları Asamblesinin XII. toplantısında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev: "Kazak alfabesini Latin'e geçirme hakkındaki meseleye dönmemiz gerek. Bir zamanlar biz bunu ertelemiştik. Latin alfabesi iletişim alanında yaygın ve birçok ülke, bunun içinde Eski Sovyet ülkelerinin Latin alfabesine geçmesi boşuna değildir. Uzmanlar yarım yıl içinde meseleyi araştırıp, kesin önerilerini getirmelidir. Elbette ki, bizim bunu aceleyle getirmedi, bunun artılarını ve eksilerini incelememiz gerek"- demişti ve Latin alfabesine geçen komşu ülkelerin tecrübesi dikkate alınması gerektiğini bu toplantıda belirtmişti. Bu konuşma üzerine aynı yıl Latin alfabesine geçiş meselesi gündeme gelmişti. Bunun üzerine Kazak aydınları, siyasetçiler, bilginler görüşlerini bildirmeye başladılar. Son olarak 2012 yılı 14 Aralık'ta Nursultan Nazarbayev'in "Kazakistan -2050" Stratejisi hakkında halka seslenişinde 2025 yılında Kazak Kiril alfabesinin Latin Kazak alfabesine geçileceğine dair kesin talimat verdi (Nazarbayev, 2012, 7). Kazakistan'ı heyecanla saran bu mesele sevinçle karşılanırken, aynı zamanda birçok aydınlarımızı da endişelendirmektedir. Saduakasov, Kazak yazı sisteminin Latin alfabesine geçilmesi meselesi üzerindeki tutumları "Destekliyorum, hemen geçmek gerekir", "Destekliyorum, ancak acele etmemek gerekir" ve "Hiç desteklemiyorum" şeklinde üçe ayırmıştır. "Kazakistan Latin alfabesine geçmesi gerekir" tutumundaki fikri bilginlerden Abdualı Kaydar, Ömirzak Aytpayev, Murat Jurınov, yazarlardan Dulat İsabekov, Temirhan Medetbek, Ğarifolla Enes, Rahmankul Berdibay, yazar-tercüman Gerold Belger, kültürolog Murat Auezov, felsefeci profesör Amangeldi Aytalı, filolog bilginlerden Köbey Husayın, Nurgeldi Ualı, Alimhan Jünisbek,

Bayınkol Kaliyev, Kenjehan Matijanov, Kayrat Ğabithanulı v. b. desteklemiştir. “Kazakistan’ın Latin alfabesine geçmesi gerekir, ancak acele etmemek gerekir” tutumuna sahip yazarlardan Abış Kekilbayev, Smağul Yelubay, Ğabbas Kabışulı, Muhtar Kul-Muhammed, gazeteci Maksat Tajmurat v.s. Tam tersi “Kazakistan Latin alfabesine kesinlikle geçmemeli” tutumuna sahip olanlar ise şair, devlet ve kamu faaliyet adamı Oljas Süleymenov, Muhtar Şahanov, Parlamento Meclisinin milletvekili Bekbolat Tileuhan, gazeteci Sabırjan Şükirulı, filolog Sultangalı Sadırbayulı v.s. olmuştur (Saduakasov, 2012, 213-217).

Kazakistan’daki kitle iletişim araçlarında, basında Kazak yazı sisteminin Latin alfabesine geçmesi ile ilgili çeşitli görüşler bildirilmektedir. Kültürolog bilgin Murat Auezov, Latin alfabesine geçme Türk halklarıyla yakınlaştıracığını ve Ruslardan siyasî bağımsızlığımızı ortaya koyacağını ifade etmiştir. Prof. Sovethan Ğabbasulı Latin alfabesine geçiş sürecini Kazak dilinin Kazakistan’daki diğer halkların okulunda Kazak dilinin öğretilmesiyle paralel yürütülmesi gerektiğini söylemiştir. Prof Dr. Tursınbek Kakişulı ise Latin alfabesine geçmeye geç bile kaldığımızı belirterek “Latin’e geçmeye karşı çıkanları eleştirmiştir. Uluslararası Türkoloji Merkezi’nin Başkanı, “Altın Orda” Kültür Merkezi’nin Genel Müdürü Prof Dr. İslam Kabışulı Latin alfabesine geçmeyi desteklediklerini, fakat aceleye getirilmemesi gerektiği, geçtikten sonra Çin ve Moğolistan’daki Kazakların da “Latin’e geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Tarihçi Prof. Dr. Nabijan Muhamethanulı Latin alfabesine geçmenin Kiril alfabesiyle bilinçlere sinen sömürge zihniyetinden temizlenmek için önemli olduğunu, ancak 10-15 yıl içerisinde Latin alfabesine geçilebileceğini ifade etmiştir. Bunun gibi yüzlerce Kazak aydınları ve Kazakça bilen, günlük hayatta konuşan, Kazakça yazan, okuyan halk Kazakçanın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmeyi heyecanla desteklemektedir. Bunun tersine Kazakistan’da yaşayan özellikle Slav halkı mensupları Latin alfabesine geçişe karşı çıkmakta ve karşı gösteriler düzenlemektedir. Onlardan farklı amaçta Latin alfabesine geçmeyi desteklemeyen Kazak aydınları da az değildir. Başta Kazak dilinin koruyucusu Muhtar Şahanov olmak üzere birçok bilgin, yazar, şair ve siyasetçiler bu sürece karşıdır. Tarihçi Prof. Dr. Talas Omarbekov “Orta okullarda Latin alfabesine geçmekle tarihini okuyamayan yeni “mangurt” nesil yetiştireceğiz, bu Kazakların felaketi olur, geçmişte Kazaklar birkaç defa alfabe değiştirerek tarihini unutmuştu” diyerek karşı çıkanlardan biridir. Muhtar Şahanov ise Latin alfabesine geçiş meselesine “Bu mesele hasta kişinin hastalığı hakkında değil, elbisesi hakkında konuşmaya benzer” şeklinde ifade etmiştir.

Genel olarak Latin alfabesine geçme meselesine olumlu bakanlar tarafından ilk olarak Kiril alfabesiyle zihinlere kazınan sömürgeci Rus zihniyetinden kurtulmak, Latin alfabesine geçerek bağımsızlığı tam olarak hissetmek, bilgisayar ve teknoloji alfabesine geçerek son teknolojiye, küreselleşmeye ayak uydurmak, yurtdışında yaşayan Kazaklarla ve Dünyadaki Türk halklarıyla kolayca iletişimde bulunmak gibi düşünceler ileri sürülmektedir. Bu meseleye olumsuz bakanların endişeleri ise “Kiril alfabesiyle yazılmış milyonlarca eseri kim okuyacak?”, “Kazak halkı bir günde cahilleşecek”, “Halk Kiril alfabesine zihni ve manevi olarak alışkın, “Latin”i kim okuyacak”, “Dünyanın masrafı yapılması gerekecek”, “Büyük komşumuz Rusya ile aramız bozulacak”, “Yeni nesil tarihini öğrenemeyecek” şeklindeki aşılabilir görüşlerdir ve bir devletin halledebileceği zor olmayan durumlardır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev 24 Ekim 2006 yılında Kazakistan Halkları Asamblesinin XII. toplantısında ilk defa gündeme getirdiği Latin alfabesine geçiş çeşitli tartışmalardan sonra bir süreliğine sessizliğe büründü ve bu konu Nazarbayev’in 26 Ekim 2017 yılı 569 Nolu “Kazak Dilinin Alfabetini Kirilden Latin Alfabetine Geçiş Hakkında” kararıyla daha güçlü bir şekilde tekrar gündeme geldi. Bu karar 2006, 2012 yıllarına nazaran halk tarafından heyecan ve coşkuyla karşılandı, çeşitli Kazak dili ve dilbilimi kurumları ve Parlamento tarafından birçok farklı nüshalardan oluşan taslaklar teklif edildi. Nihayetinde söz konusu 569 Nolu karara uyarak Avrupa ülkeleri dilleri alfabelerinde sık karşılaşılan digraflarlardan (tek sese iki harften oluşan işaret) oluşan alfabe Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Ancak bu alfabe ister Kazak dili ve dilbilimi kurumları uzmanları, akademisyenler, siyasetçiler, sivil toplum kurumları temsilcileri tarafından ve ister halk tarafından eleştiri yağmuruna tutulup itiraz edildi. Bu alfabenin doğru okuma ve yazmayı zorlaştırdığı gibi Kazak milli seslerin bozulacağı, kullanışsız olduğu ileri sürülüyordu.

Onaylanan alfabedeki digraflar aşağıdaki gibidir:

N	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Kazak Kiril Alfabeti	Transkripsiyonu	Örnek Kelime	Türkçe okunuşu
1	Ae	Ә	[ä]	Aelem	Älem
2	Oe	Ө	[ö]	Oerken	Örken
3	Ue	Ү	[ü]	Uekimet	Ükimet
4	Ng	Ң	[ŋ]	Tangba	Tanba
5	Gh	Ғ	[g̃]	Ghylym	Çılm
6	Ch	Ң	[ç]	Chempion	Çempion
7	Sh	Ш	[ʃ]	Shyndyq	Şındık
8	Zh	Ж	[j]	Zhazw	Jazu

Söz konusu digraflardan oluşan yeni Kazak Latin alfabesi büyük bir tepkiyle karşılandığı için 2017 yılı 11 Kasım'da aynı karara değişiklik yapılarak aşağıdaki Yeni Kazak Latin alfabesinin yani ikinci nüshanın kullanılması kararlaştırıldı. Ancak bu ikinci nüsha ilkinden daha çok tepki gördü, ne dil uzmanları, akademisyenler ne siyasetçi, sivil örgüt kurumları temsilcileri ne de halk tarafından kabul edildi. Onaylanan ikinci Yeni Kazak Latin alfabesi aşağıdaki gibidir:

No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Kazak Kiril Alfabeti	Okunuşu	No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Kazak Kiril Alfabeti	Okunuşu
1	A a	Аа	[a]	17	N' n'	Ң ң	[ŋ]
2	A' a'	Ә ә	[ä]	18	O o	О о	[o]
3	B b	Б б	[b]	19	O' o'	Ө ө	[ö]
4	D d	Д д	[d]	20	P p	П п	[p]
5	E e	Е е	[e]	21	Q q	Қ қ	[q]
6	F f	Ф ф	[f]	22	R r	Р р	[r]
7	G g	Г г	[g]	23	S s	С с	[s]
8	G' g'	Ғ ғ	[g̃]	24	S' s'	Ш ш	[ʃ]
9	H h	Х х	[h]	25	C' c'	Ң ч	[ç]
10	I i	И и	[i]	26	T t	Т т	[t]
11	I' i'	Й й, Ы ы	[i]	27	U u	Ү ү	[kalm u]
12	J j	Ж ж	[j]	28	U' u'	Ү ү	[ü]
13	K k	К к	[k]	29	V v	В в	[v]
14	L l	Л л	[l]	30	Y y	Ы ы	[i]
15	M m	М м	[m]	31	Y' y'	Ү ү	[u]
16	N n	Н н	[n]	32	Z z	З з	[z]

Söz konusu onaylanmış Yeni Kazak Latin alfabesinin ikinci nüshasındaki ünlü ve ünsüzlerde kalınlık ve inceliği ifade etmek için konulmuş olan yoğun kesme işaretinin okumayı ve el yazısında, mobil ve bilgisayar klavyelerinde yazmayı zorlaştıracığı, kafa karışıklığına ve yazımın görüntü kirliliğine sebep olacağı yönünde şiddetli eleştirilerden sonra Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev "Kazak Dilinin Alfabetisini Kiril'den Latin Alfabetine Değiştirme Hakkında" Kazakistan Cumhurbaşkanı 2017 yıl 26 Ekim 569 Nolu Kararına Değişiklik Yapılması Hakkında Kararname çıkardı. Bu Kararname'de yeni karar şu şekilde geçmektedir: "1. Kazak dilinin alfabesi Kiril'den Latin alfabesine değiştirme hakkında" Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 2017 yıl 26 Ekim'deki 569 Nolu Kararı'na (Kazakistan Cumhuriyeti PIAJ 50-51-52, 326-Evra) sıradaki gibi değişiklik yapılсын: söz konusu Kararname ile onaylanan Latin Alfabetine uyarlanmış Kazak dilinin alfabesi bu Kararname'ye Ek'e uygun olarak yeni nüshada yazılсын. 2. İşbu Kararname yayımlandığı günden itibaren yürürlüğe girecektir. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev Astana, Akorda, 2018 yılı 19 Şubat N637".

2018 yılı 19 Şubat'ta onaylanan son Yeni Kazak Latin Alfabeti aşağıdaki gibidir:

No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Kazak Kiril Alfabeti	Okunuşu	No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Kazak Kiril Alfabeti	Okunuşu
1	A a	Аа	[a]	17	Ññ	Нн	[ŋ]
2	Áá	Әә	[ä]	18	O o	Оо	[o]
3	B b	Бб	[b]	19	Öö	Өө	[ö]
4	D d	Дд	[d]	20	P p	Пп	[p]
5	E e	Ее	[e]	21	Q q	Ққ	[q]
6	F f	Фф	[f]	22	R r	Рр	[r]
7	G g	Гг	[g]	23	S s	Сс	[s]
8	Ĝĝ	Ғғ	[ĝ]	24	T t	Тт	[t]
9	H h	Хх	[h]	25	U u	Үү	[kalın u]
10	I i	Ии	[i]	26	Úú	Уу	[ü]
11	Iı	Ии, Ыы	[i]	27	V v	Вв	[v]
12	J j	Жж	[j]	28	Y y	Ыы	[ı]
13	K k	Кк	[k]	29	Ýý	Уу	[u]
14	L l	Лл	[l]	30	Z z	Зз	[z]
15	M m	Мм	[m]	31	Sh	Шш	[ʃ]
16	N n	Нн	[n]	32	Ch	Чч	[ç]

Son onaylanan bu yeni Kazak alfabesi de üst çizgi işaretinin kullanışsızlığından bahsedilip, özellikle ş harfini sh, ç harfinin ch şeklinde ve ı harfi için y, u harfi için ý belirlenmesi eleştirilere tabi tutulmuştur. Normal şartlarda *ashana* “aşhane” kelimesi ashana yazılınca sh [ʃ]’yi ifade ettiği için [aşana] *Ashat* ismi *Aşat* okunacak, halbuki *Ashat* okunmalı. Bunun gibi hem *baur* “bağır” kelimesi *baýyr*, *tauıq* “tavuk” kelimesi *taýyq* şeklinde yazılacağı, Hem i hem İ harflerinin büyük harfi için tek I işareti kullanılmış olup *IYİL*, *IYİS* kelimeleri *III*, *IIS* şeklinde yazılacağı karışıklığa neden olacağı gerekçesiyle yine Kazak dili uzmanları ve akaemisyenler tarafından eleştirilmektedir. Bu tür sıkıntılardan dolayı bu alfabenin de düzeltilmesi gerekmektedir.

18-20 Ekim 1991 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde düzenlenen uluslararası sempozyumda Kazakistan dil uzmanlarının da bulunduğu Türk Cumhuriyetlerinin ileri gelen dil uzmanları tarafından 34 harfli Ortak Türk Alfabeti kararlaştırılmıştır. 2006 yılından beri Kazakistan’da Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından gündeme getirilen Yeni Kazak Latin Alfabeti için Parlamento’ya teklif edilen yüzlerce taslak içinde Ortak Türk Alfabeti’ne en uygun Kazak Latin alfabesi, Kazakistan Dil Bilimi Enstitüsü araştırmacısı Alimhan Jünisbekov tarafından 2016 yılında sunulan taslaktır. Birçok Kazak dili uzmanı bu taslağı Kazak Milli Alfabe Taslağı şeklinde adlandırmıştır. Ancak bu alfabe taslağı Parlamento tarafından kabul edilmemiştir.

2016’da Dil Bilimi Enstitüsü araştırmacısı Alimhan Jünisbekov’un Kazak Milli Alfabeti taslağı aşağıdaki gibidir.

No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Ortak Türk Alfabetindeki karşılığı	Kazak Kiril Alfabeti	No	Yeni Kazak Latin Alfabeti	Ortak Türk Alfabetindeki karşılığı	Kazak Kiril Alfabeti
1	A a	A a	Аа	17	D d	D d	Дд
2	Ә ә	Ä ä	Әә	18	O o	O o	Оо
3	B b	B b	Бб	19	Ö ö	Ö ö	Өө
4	D d	D d	Дд	20	P p	P p	Пп
5	E e	E e	Ее	21	Q q	Q q	Ққ
6	F f	F f	Фф	22	R r	R r	Рр
7	G g	G g	Гг	23	S s	S s	Сс
8	Ĝ ĝ	Ĝ ĝ	Ғғ	24	T t	T t	Тт
9	X x	H h	Хх	25	U u	U u	Үү
10	I i	İ i	Ии	26	Ú ú	Ú ú	Уу
11	Iı	Iı	Ыы	27	V v	V v	Вв
12	J j	J j	Жж	28	Y y	Y y	Йы
13	K k	K k	Кк	29	W w	W w	Уу
14	L l	L l	Лл	30	Z z	Z z	Зз
15	M m	M m	Мм	31	Ş ş	Ş ş	Шш
16	N n	N n	Нн	32	Ç ç	Ç ç	Чч

Görüldüğü gibi Kazakistan’ın Yeni Kazak alfabesine geçişi ilk defa Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından 2006’da gündeme getirildiğinde akademisyenler, Kazak dili uzmanları, sivil toplum kurumları

temsilcileri, siyasetçiler ve halkın büyük bir kısmı tarafından olağanüstü bir tepkiyle karşılanmış, Latin alfabesine geçilmesine karşı çıkanların sayısı oldukça çok olmuştur. Bu tepki konunun 2012'de Cumhurbaşkanı tarafından tekrar gündeme getirildiğinde de devam etmişti. Ancak 2017 yılı 26 Ekim'de gündeme yeniden getirildiğinde neredeyse tüm Kazaklar tarafından destek gördü, heyecanla karşılandı. Sadece Kazakistan'da yaşayan Ruslar ve Rusya taraftarı olan başka milletler Latin alfabesine geçiş hakkında çeşitli argümanlarla felaket olacağını ileri sürülmüştür. Rusya Federasyonu'ndaki gazeteciler tarafından Kazakistan'ın Latin alfabesine geçişine karşı propaganda içerikli yazılar yayınlanmaktadır. Kazakistan medyasının çoğunluğunu Rus medyası oluşturduğu için kitle iletişim araçlarıyla Kazakistan halkın Kiril alfabesinde kalması yönünde tartışmalar yayınlanmaktadır. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş sürecini bu kadar geciktiren ve zorlaştıran en önemli faktör Kazakistan Cumhuriyeti'nin çok etnik grupların yaşamasından dolayı ortak iletişim dilinin Rusça olmasından ve Kazak toplumunun da Kazakça ve Rusça olmak üzere ikidilli toplum olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumdan dolayı Kazakistan'da yaşayan Kazak ve diğer Türk soylu halklardan başka halklar Kazakça bilmemekte ve öğrenmeyi reddetmektedir.

Kazakistan'ın Latin alfabesine kolaylıkla geçememesinin sebeplerinin en başında devlet dili statüsünde olan Kazak dilinden daha çok Rusçanın tek dil halinde kullanımı ve çok etnik grubu olan toplum olma olgusu gelmektedir. Aydos Saduakasov, iki dilliliğin gelişmesinde siyasî modernizasyon teorisinin çok etnik grubun olması, çok dillilik, çok kültürlülük, çok mezheplilik görünüşleri devletin siyasî dilbilimsel tutumu ile sıkı bağlantılı olduğunu belirterek, örnek olarak çok etnik gruplu devlette bunların hepsi dilsel faktörlerle yan yana yer alacağı tartışılmaz olduğunu yazmakta ve Kazakistan'ın devlet dilinin durumunu çok dillilik, çok etnik grup, çok kültürlülük, çok mezheplilik faktörleri bakımından değerlendirmiştir (Saduakasov, 2012, 66-72). Daha sonra Saduakasov, Kazakistan'da devlet dili statüsünde olan Kazak dilinin kendi anavatanında etkin bir şekilde, birinci dil halinde kullanılmamasının sebeplerini devletin siyasî dilbilimsel tutumunu etkileyen siyasî faktörlerle açıklamaya çalışmıştır:

- Bireyin siyasî dilbilimsel tutumu
- Toplumun siyasî dilbilimsel tutumu
- Diasporanın (etnik grubun) siyasî dilbilimsel tutumu
- Muhtar sülbenin siyasî dilbilimsel tutumu
- Devletin ana kurucu milletin siyasî dilbilimsel tutumu
- Devletin siyasî dilbilimsel tutumu
- Bölgenin siyasî dilbilimsel tutumu
- Birliğin siyasî dilbilimsel tutumu
- Medeniyetin siyasî dilbilimsel tutumu
- Dünya Cemiyetlerinin siyasî dilbilimsel tutumu (Saduakasov, 2012, 71).

Saduakasov, yukarıdaki gibi devletin siyasî dilbilimsel tutumunu etkileyen siyasî faktörlerle devletin siyasî dilbilimsel tutumunu vatandaşların birleşmesine göre toplumsal, etnik, diasporaya göre, millî cemiyetlerin kurulmasına uygun olarak onların siyasî dilbilimsel tutumların millî ve jeopolitik faktörleri dikkate alınarak, birbiriyle bağlantılı olarak ele almak, günümüzde önemli bir konu haline geldiğini ve bu faktörler bir arada toplanarak, devletin siyasî-dilbilimsel tutumunu etkileyen siyasî kriterleri ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bunları Saduakasov N1 tabloda değerlendirmiştir (Saduakasov, 2012, 72-77):

Devletin siyasî dilbilimsel tutumunu etkileyen siyasî kriterler:

N	Devletin siyasî dilbilimsel tutumunu etkileyen siyasî faktörler	Faktörlerin anlamı ve özeti
1	Çok etnik grup faktörü.	Devletin siyasî dilbilimsel tutumun ülkedeki bütün etnik grupların çıkarlarının dikkate alınması durumunun etkilemesi.
2	Çok kültürlülük faktörü.	Devletin tutumuna ülkedeki bütün etnik kültürlerin çıkarlarının dikkate alınmasının etkilemesi.
3	Çok dillilik faktörü.	Devletin millî dil siyasetinin tek dillilik, iki dillilik veya çok dillilik siyasetini yürütme farklılığı.
4	Çok dinlilik faktörü.	Devletteki mezhepler ve dinî teşkilatların devlet dil ve kendi dinî yazılı dilinin kullanıma alınmasının ara ilişkisinden doğan durum.
5	Alfabe faktörü.	Devletin kullandığı alfabenin ülkedeki bütün etnik gruplar için ortak kullanımda olmasına dayalı millî birliği oluşturmayı etkilemesi ve dünya kitle iletişim teknolojik araçlarında engelsiz kullanımı durumu.
6	Jeosiyasî faktör.	Devletin millî dil siyasetini yürütmede coğrafi bakımdan siyasî durumunun etkileme durumu.

Sadukasov, devletin siyasî dilbilimsel tutumunu birtakım faktörler ortaya koyar. Onların anlamı ve özetine göre 2 gruba: millî tarihî ve millî siyasî faktörler şeklinde ayrılabilceğini belirtmekte ve aşağıdaki tabloda bunu göstermektedir:

Devletin siyasî dilbilimsel tutumunu ortaya koyan millî tarihî faktörler:

Millî Tarihî Faktörler		
N	Faktörlerin Adı	Faktörlerin Anlamı ve Özeti
	Devletin Kuruluş Faktörü	Devletin millî dil siyasetinin devletin bir bütün, federatif veya konfederatif kurulumuna uygun olması. Bir bütün devlet durumunda devletin, devlet dilinin Bayrak, Millî Marş ve Devlet arması gibi devlet sembolleri ile birlikte siyasî birleştirici anlama sahip olması gerek.
2.	Emperyalist, Post-Emperyalist, Sömürgelik veya Post-Sömürgelik Psiko-Dilbilimsel Faktör	Devletin tarihte emperyalist veya sömürgelik durumunu yaşaması. Devletin başından geçen tarihî durumuna uygun onun vatandaşlarının özünde oluşan emperyalist (post-emperyalist), sömürgelik (post-sömürgelik) zihniyetin ülkedeki dilsel ilişkileri etkilemesi. Örneğin: Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği döneminde Rus dili emperyalist hakimiyete sahip oldu, buna uygun olarak Ruslar dilsel bakımdan emperyalist üstün zihniyete sahip olup, Rusya'ya bağlı diğer etnik grupların Rus dilinde konuşmasını zorunlu hale getirdi. SSCB'nin dağılmasına rağmen Rusya'daki ve Post-Sovyet alanındaki Rusların Rus dilinin hükmetmesini destekleme duygusunu neo-emperyalist psikodilbilimsel faktöre dahil edebiliriz. Kazakistan'daki Rus dilli Kazakların Kazak dilini bilmemesi veya öğrenmek istememesi Kazak halkının geçmişte Rusya İmparatorluğu, Sovyet Rusyasına sömürge olmasına bağlı olarak psikodilbilimsel faktörle anlatılabilir. Ayrıca, post-sömürgelik devletteki devleti oluşturucu etnik grubun kendi içinde eski sömürgeci etnik grup temsilcileri ile kendi ana dilinde değil, eskisi gibi onların dilinde konuşma durumunu sömürgelik zihniyetten kurtulmaması ile anlatılabilir.
3.	Millî Dilsel Bağımsızlık Faktörü	Bir milletin sömürgeci milletten ayrılıp, bağımsız devlet kurma aracılığıyla millî dilsel modernizasyon süreçlerini yürütme tutumu. Örneğin: SSCB dağılılı Post-Sovyet devletlerde millî dilsel modernizasyon süreci "Devlet dili hakkında" Yasayı kabul etme, millî yazıları Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçirmek, millî dil korpuslarını oluşturma v.s. yürütüldü. Fakat, Kazakistan'da millî dilsel modernizasyon süreci tam olarak yürütülmemektedir. Bundan dolayı Kazakistan bağımsız olmasına rağmen, halen dilsel bağımsızlığa ulaşamamaktadır. Devletin dil bakımından bağımsız olmayışı ülkenin millî güvenliğine tehlike getireceğini dikkate almak gerekir.

Devletin Siyasî-Dilbilimsel Tutumunu Ortaya Çıkaran Millî-Siyasî Faktörler

Millî Siyasî Faktörler		
N	Faktörlerin Adlandırması	Faktörlerin Anlamı ve Özeti
1	Millî Birleşmeyi Sağlama Faktörü	Bu faktörü devletin millî birleşmeyi yürütmeyi isteme veya istememesi ile anlatmak mümkündür. Örneğin, millî gelişmeyi amaç edinen devletler ülkedeki devlet dili esasında millî birleştirme sürecini yürütmekte ise, millîleşme sürecine çok fazla önem vermeyen devletler ise millî dil siyasetinde fazlasıyla demokratik, liberal siyaset izleyip, vatandaşlara devlet dili öğrenip öğrenmeme serbestliğini sağlaması ile anlatılabilir. Örneğin: Latin alfabesine geçen Post-Sovyet Türk dilli halkların devletleri alfabe reformunu yapma aracılığıyla millî birleşme sürecini yürüttü. Bu şekilde devletin millî niteliğini korumaya çalışmaktadır.
2	Millî Bilinç Faktörü	Devleti kurucu etnik grubun millî bilincine göre devletin millî siyasetinin yürütülmesi. Eğer, devletin devlet kurucu etnik grubun millî bilinci yüksek seviyede olup, kendi millî diline saygı gösterip, onu her yönüyle kullanırsa, o zaman bu ülkedeki etnik gruplar da devlet dilinde konuşmaya başlar. Bu yüzden devlet, devlet dilinin gelişmesini amaç edinirse, devleti kurucu etnik grubun millî bilincini yükseltmeye önem verip, bu yönde sistematik olarak iletişimsel-ideolojik siyaset yürütmesi gerekmektedir.
3.	Anayasa Faktörü	Bu faktör devletin dil siyasetindeki tutumunun Anayasa normlarına uygun olması ile anlatılır. Örneğin: eğer, Anayasada birkaç dile devlet veya resmi statü verilirse, bu ülkenin dil durumu da adı geçen dillerin baskın kullanımına dayanır. Anayasa'ya göre devleti kurucu etnik grup ile aynı sırada başka bir etnik grubun diline resmi statü verildiğini gösterir. İki farklı etnik grubun siyasî statüsü birbiriyle rekabet ettiği durumda devletin millî birlikliğini oluşturma karmaşık hale gelir. Bu durum ülke vatandaşlarına iki dilden birini seçme imkanını verir. Bu durumda ise devlet dilinin kullanım alanı daralır, devlet dili buhrana

		uğraması mümkün. Örneğin, Kazakistan durumunda Kazak dili - devlet dili olmasına rağmen, devleti yönetme alanında Rus diline de resmi olarak Kazak diliyle eşitlendirilmiş statü verilmiştir. Anayasa'daki bu tür iki taraflılıktan dolayı ülkemizdeki başka etnik grupları bir kenara bırakırsak, Kazakların kendileri yaklaşık yarısı Rus dilini bilmekle sınırlı kalıp, Kazak dilinin siyasi-sosyal statüsüne sistematik olarak zarar vermektedir.
4.	Milli-Ideolojik Faktör	Devletin siyasi yönetme sistemindeki devleti kurucu millete dayalı milli ideoloji veya çok etnik grubun çıkarlarına dayalı ideolojik siyaset. Bu faktör, Anayasal, etno-demografik, siyasi rejim ve siyasi elit faktörleriyle sıkı bağlantılıdır.
5.	Etno-Demografik Faktör	Bu faktöre uygun olarak Devlet milli dil siyasetini ülkedeki demografik duruma uygun olarak yürütür. Örneğin, eğer ülkede devleti kurucu etnik grubun payı ülkedeki genel halkın içeriğinin sayısına göre üstün olursa o dilin siyasi kullanımına üstünlük verilir.
6.	Milli Jeopolitik Faktör	Devletin dil siyasetini yürütmedeki jeopolitik duruma önem verilmesi. Örneğin, Devletin dev devletlerle komşu olması, onun dil siyasetindeki tutumlarını da etkileyeceği tartışılmaz. Bununla birlikte, bu faktör devletin yurtdışında azınlıkların olmasıyla ve onları milli dilsel asimilasyondan koruma siyaseti ile de direkt bağlantılıdır.
7.	Milli Siyasi Elit Faktörü	Devletin dil siyasetinin statülü etnik grup bakımından verimli olması veya olmaması milli siyasi elitlerin milli bilinciyle direkt ilişkilidir.
8.	Siyasi Rejim Faktörü	Bu faktörü Devletin dil durumunun ülkede yerleşen siyasi rejime uygun oluşmasıyla anlatılabilir. Örneğin, SSCB döneminde totaliter rejime uygun sadece Rus milletinin dil üstünlüğü korunup, diğer cumhuriyetlerin dillerini geliştirme veya geliştirmeme meselesi hükmedici diktatörlük temelinde çözülmekteydi.

Ancak başta Anayasa, Kazakistan'ın demografik yapısı, Kazakistan'daki farklı milletlerin nüfus oranları, Kazakça konuşmayan Kazak nüfusu dikkate alınır Latin alfabesine geçiş sürecinin endişe yaratması normaldir. Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 1. Bölümü Genel Kurallar Kısmı 7. Maddesine göre "Devlet dili Kazak dilidir ve devlet kuruluşlarında ve yerel yönetim organlarında Rus dili resmi olarak Kazak dili ile eşit kullanılır" (KRK, 2009: 7) ibaresi Kazakçanın yaygın bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Kazakistan'da 130 çeşit millet yaşamakta ve bu milletlerin ezici çoğunluğu Rus okullarında eğitim almaktadır. Bunun yanı sıra Kazakça bilmeyen, az bilen, bilse de konuşmayan Rusça eğitim veren okullardan mezun veya yüksek eğitilmiş Kazak nüfusu var. Bugün, bağımsızlığın kazanılmasına 20 yıl geçmesine rağmen, Kazakçanın en yaygın konuşulduğu Kızılorda ve Güney Kazakistan'da bile devlet organlarında işlemler resmi dil olan Rus dilinde yürütülmektedir. İş evraklarının Kazakçası pasif olarak Rus evraklarının altında kullanılmaktadır. Kendi anavatanında nüfusunun 3/2'sinin devlet dili Kazakçayı konuşmadığı bir ülkede alfabe değişikliği ne kadar sağlıklıdır? Barutcu Özönder'in belirttiği gibi bugün her türlü kavramı en elverişli ve uygun biçimde kavrama aracının ana dili olduğu gerçeğinden hareketle konuya yaklaştığımızda, Kazakçanın ana dili olarak hangi seviyede ve ne dereceye kadar kullanım alanına girdiği veya girebildiği sorusunun tartışılması gerekir (Özönder, 1991, 31-40). "Konuşulmayan dil ölü dildir" sözünden yola çıkarak "Az konuşulan dilin de hasta dil" olduğu kabul edilirse ve biz bu hasta dilin hastalığı hakkında değil, dilin görünüşü olan alfabe hakkında konuşursak Muhtar Şahanov'un sözlerini haklı çıkartmış oluruz.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, Kazakistan'ın Rus diline bağlılık zihniyetinden kurtulmak için Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmesi kaçınılmazdır. Hazır Kazakistan toplumu Latin alfabesine geçmeyi heyecanla olumlu karşılarken son kabul edilen taslak yeniden gözden geçirilerek en kullanışlı ve Türk birliğine zemin hazırlayacak Ortak Türkçe alfabesine de uygun olarak en doğru taslak kabul edilmelidir. Ancak yağmurdan kaçarken doluya tutulmamak için Kazak dilinin günlük hayatın her alanında aktif bir şekilde kullanılmasını, yaygınlaşmasını engelleyen faktörler dikkate alınarak öncelikle Anayasa'nın "7. Maddesindeki Rus dili resmî dildir ve devlet dili Kazakça ile eşit derecede kullanılır" ibaresi kaldırılmalıdır. Kazakçanın bütün Kazakistan halkları tarafından aktif konuşulması sağlanmalıdır. Bunun için halka bir yıl sonra Kazakça bilmeyenler, devlet ve özel iş kurumlarında çalışamayacaklarına dair yeni kanunlar düzenlenmelidir. Türkiye'deki TÖMER örneği ile Kazakistan'ın her yerinde bir yıl süreyle halka ücretsiz Kazak dilini öğrenme kursu Yeni Latin alfabesi eşliğinde öğretilmelidir. Bu kursların reklamları bütün kitle iletişim araçlarında yapılmalı ve bu ücretsiz devlet tarafından organize edilecek bir yıllık profesyonel Kazakça öğretim kurslarından yararlanmayanlar daha sonra kendi imkânlarıyla Kazakça öğretim kurslarına gitmek zorunda kalacakları duyurulmalıdır. Daha sonra Kazakistan'ın her yerinde Kiril alfabesiyle yazılı tabelalar kaldırılıp iki dilli değil, tek dilli Yeni Latin alfabesiyle yazılan Kazakça tabelalar konulmalıdır. Bu şekilde önce Kazakistan halkının Kazakça konuşması sağlandıktan sonra Latin alfabesine geçiş kolay ve yararlı

olacaktır. Aksi takdirde Kazakça Latin alfabesine geçtikten sonra her yerde Rusça yazılmaya, konuşmaya devam edilirse, Kazakistan'da hâlen hâkimiyetini sürdüren Rus dilinin yanında Kazakça daha da pasif kalabilir ve alfabe değiştirilmesinin Kazakçanın gelişmesi için yararlı olmayacaktır. Son olarak Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in "Kazakistan'ın geleceği Kazak dilinde" sözüyle öncelikle ülkede yaşayan üm halklar arasında Kazakçanın kullanılmasının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kısaltmalar

KLAM: *Kazak Alipbiyinin Latin Grafikasına Köşiru Turalı Ğilmi Zertteu Materiyaldarı* (Kazak Alfabesini Latin Alfabesine Geçirme Üzerine Araştırma Materyalleri). (2007). Almatı.
KRK: *Kazakistan Respublikasının Konstitutsiyası* (Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası). (2009). Astana: Elorda Baspası.
KTZA: *Kazakistan Respublikasındağı Tilder Turalı Negizgi Zan Aktileri* (Kazakistan Cumhuriyeti Diller Hakkında Esas Kanun Akitleri). (2009). Almatı: Yurist Baspası.
KTZJ: *Kazakistan Respublikası Memleketik Til Turalı" Zannın Jobası*. (2008). Astana: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı. Kazak Gumanitarlık Zan Universiteti.

KAYNAKÇA

Abilkasimov, B. (1982). *XIX Ğasırdın Ekinşi Jartısındağı Kazak Ğdebi Tili*. Almatı.
Abilkasimov, B. (1971). *Alğışkı Kazak Gazetterinin Tili*. Almatı.
Altınarin, İ. (1979). *Naçal'noye Rukovodstvo K Obuçeniye Kirgizov K Russkomu Yazıku*. Orenburg.
Amirjanova, B. (2010). *Latin Alipbiyi Negizindegi Kazak Jazunun Grafikas Men Orfografiyası*. Almatı: Filologiya Ğılımı Kandidattık Dissertatsiyası.
Eldesov, D. (2009). Kazahskiy Apokalipsis. *Jas Kazak Üni Gazetesi*. 01.08.2009 tarihli sayısı, <http://abai.kz/node/1685>, 30.12.2013
Grigoryev, V. V. (1862). *O Peredaçe Zvukov Kirgizskogo Yazıka Bukvami Russkoy Azbukı. Pis'mo K N. İ. İlminskomu*. Orenburg.
Ilminskiy, N. İ. (1883). *İz Perepisi Po Voprosu O Primenenii Russkogo Alfavita K Inorodçeskim Yazıkam*, Kazan: Tipografiya İmperatorskogo Universiteta.
Nazarbayev, N. A. (2012). Kazakistan-2050" Strategiyası Kalıptaskan Memleketin Jana Sayası Bağıtı. N. A. Nazarbayev'in 14.12.2012 Tarihli *Kazakistan Halkına Seslenişi*. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Ağ Sayfası http://www.akorda.kz/kz/page/page_kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakistan-khalkyna-zholdauy-2012-zhyly-14-zheltoqs_1357813742, (17.04.2013)
(2007). *Kazak Alipbiyinin Latin Grafikasına Köşiru Turalı Ğilmi Zertteu Materiyaldarı*. Almatı.
(2009). *Kazakistan Respublikasının Konstitutsiyası*. Astana: Elorda Baspası.
(2009). *Kazakistan Respublikasındağı Tilder Turalı Negizgi Zan Aktileri*. Almatı: Yurist Baspası.
(2008). *Kazakistan Respublikası Memleketik Til Turalı" Zannın Jobası*. Astana: Kazakistan Respublikası Bilim Jane Ğılım Ministrliğı Kazak Gumanitarlık Zan Universiteti.
Özönder, F. Sema Barutcu. (1999). Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Döntük Bakış ve Yaklaşımlar. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt I, Sayı 1, s. 31-40.
Saduakasov, Aydos (2012). *Türki Tildes Memleketterdin Ullttık Sayasatı: Alipbi Reformalarının Genezisi Jane Evolyutsiyası*. Monografiya Astana: L. N. Gumilyev Atındağı Euraziya Universiteti.
Süleymenov, D. (1997). *Nauçno-Pedagogičeskaya Deyatel'nost' Alektorova A. E. v Kazahstane*. Semipalatinsk.